

تبیین جامعه‌شناختی بازگشت به زندان با تأکید بر نظریه برچسب

حسین بهروان (استاد جامعه‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد؛ نویسنده مسؤول)

behraavan@um.ac.ir

ندا بهروان (دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت سیستم‌های اطلاعاتی، دانشگاه آزاد اسلامی مشهد)

behraavan3031@gmail.com

چکیده

مقاله به این پرسش‌ها پاسخ داده که نظریه برچسب در کنار نظریه‌های ساختاری (عینی و ذهنی)، کنترل اجتماعی و انتخاب عقلانی، چقدر می‌تواند احتمال بازگشت مجرمان را به زندان در پی ارتکاب مجدد جرم، تبیین کند؟ این نظریه‌ها روی هم چقدر می‌توانند بازگشت را تبیین کنند؟ روش تحقیق پیمایش و پاسخگویان زندانیانی بودند در زندان مرکزی مشهد که حداقل دوبار سابقه محکومیت داشته‌اند. حجم نمونه ۳۴۰ نفر، شامل ۹۸ نفر زن و ۲۴۲ نفر مرد است. روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب (جنسیت) و تصادفی سیستماتیک با استفاده از فهرست افراد با سابقه در زندان بود. ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسش‌نامه و اجرا توسط پرسشگر در زندان بود. نتایج نشان داد که بیش‌ترین تأثیر عوامل مختلف بر بازگشت به ترتیب عبارتند از: برچسب، انتخاب عقلانی، ساختاری عینی (پایگاه اجتماعی، نوع جرم) و ساختاری ذهنی، کنترل اجتماعی. لذا نظریه‌های برچسب، انتخاب عقلانی، ساختاری و کنترل اجتماعی به ترتیب بیشترین تأثیر را در تبیین بازگشت دارند. نتایج، تأثیر اندک عوامل ساختاری (ذهنی) و کنترل اجتماعی، شاید به دلیل تشابه وضعیت مجرمان با سابقه در زندان، و نیز اهمیت تأثیر برچسب، انتخاب عقلانی و عوامل ساختاری عینی را در تبیین بازگشت نشان می‌دهد. این نظریه‌ها روی هم به تبیین بازگشت کمک کرده‌اند. در پایان راهکارهایی برای کاهش بازگشت به زندان ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: جرم، بازگشت به زندان، نظریه برچسب، نظریه ساختاری، نظریه کنترل اجتماعی، نظریه انتخاب عقلانی.

مقدمه

برخی جامعه شناسان، مانند دورکیم و مرتون، معتقدند «بزهکاری محصول شرایط اجتماعی است» (کوزر و روزنبرگ، ۱۳۷۸: ۴۵۰). بزهکاری نوعی انحراف از هنجارهای اجتماعی است که به طور رسمی مهم تلقی شده و زندانیان کسانی اند که از هنجارهای رسمی و قانونی تخطی کرده اند. در هر صورت، اعتقاد بر این است «این جامعه است که شرایط را برای بروز جرم و ناهمنوایی با هنجارهای اجتماعی فراهم می‌سازد» (استونز، ۱۳۸۵: ۸۲)، لذا باید برای بازدارندگی مجرمان راه حلی در جامعه جستجو کرد. ارتکاب جرم دو مساله مهم را مطرح می‌کند: یکی ارتکاب اولیه جرم و دیگری تکرار جرم و بازگشت مجدد به زندان. بازگشت به زندان در مقوله انحراف ثانویه است لذا عامل برچسب حایز اهمیت است.

اهمیت بازگشت به زندان

برخی تحقیقات در زندان مرکزی مشهد نشان داده که «حدود ۳۲/۶٪ زندانیان سابقه زندانی بودن قبلی داشته اند یعنی با تکرار جرم مجدداً به زندان بازگشته اند و حدود ۶۴٪ به جرم مواد مخدر و اعتیاد زندانی بوده اند» (بهروان، ۱۳۷۰: ۱۹۰). براساس آخرین آمار، حدود ۱۸٪ زندانیان در مشهد دارای دوسابقه و بیشتر می‌باشند که ۹۰٪ مرد و ۳۷/۸٪ به جرم مواد مخدر و اعتیاد زندانی می‌باشند (زندان مرکزی مشهد، ۱۳۸۷). اگرچه نسبت زندانیان با سابقه طی ۱۷ سال اخیر در مشهد کاهش نشان می‌دهد ولی شاید دلیل عمده آن افزایش کل زندانیان و نیز کاهش نسبت جرم مواد مخدر و اعتیاد به دلیل تغییر در شیوه برخورد با اعتیاد و نگاه بیمارگونه به آن، می‌باشد. برخی محققان در آمریکا به افزایش تعداد مجرمان مواد مخدر در زندان‌ها اشاره کرده اند، به طوری که «از دهه ۱۹۰۸ آمار این نوع زندانیان ده برابر شده است و قانون مبارزه با مواد مخدر در سال‌های ۱۹۸۶ و ۱۹۸۸ باعث افزایش دستگیری‌ها شد» (بلومستین^۱ و بک^۲، ۲۰۰۵: ۵۰).

^۱ - Blumstein

^۲ - Beck

عدم موفقیت مجازات زندان

به نظر می‌رسد مجازات زندان در جلوگیری از بازگشت تاثیر چندانی نداشته لذا نظارت بر مجرمان در اجتماع یکی از سیاست‌های اصلی نظام‌های قضایی برای کاهش بازگشت مجدد به زندان است. دولت کانادا در سال ۲۰۰۳ بیش از ۱۰۰۳۴۳ مجرم را آزاد کرد (مرکز آمار کانادا، ۲۰۰۷). در ایالات متحده آمریکا در هر سال حدود ۶۵۰۰۰۰ مجرم از زندان‌های ایالتی و فدرال آزاد می‌شوند (دفتر برنامه عدالت، ۲۰۰۷) و آزاد شدگان تحت نظارت قرار دارند. در آمریکا، طرح نظارت اجتماعی در قرن ۱۸ و در کانادا در اواخر قرن ۱۹ آغاز شد. در رویکرد فوق عقیده بر این است که جرم نوعی بیماری است و آزادی فرصتی برای توان بخشی محسوب می‌شود (گریفیث^۳، وردان جیمز^۴، ۱۹۹۴). در این دیدگاه نقش جامعه در بازگشت به زندان مورد توجه قرار گرفته است.

بیان مساله

اکنون می‌توان پرسید چرا بازگشت مجدد به زندان وجود دارد و نقش جامعه در بازگشت به زندان چیست؟ بررسی ارتکاب جرم و بازگشت مجدد به زندان از دیدگاه‌های ساختاری، انتخاب عقلانی و کنترل اجتماعی بیشتر رایج است. لیکن در دهه‌های اخیر نظریه‌های نسبی‌گرایی رواج یافته و برخی حقوقدانان به نظریه دفاع اجتماعی روی آورده اند که این موضوع در جامعه‌شناسی به نظریه برچسب تاکید می‌ورزد. لذا در این مقاله بازگشت مجدد به زندان با تاکید بر این نظریه (برچسب) تحلیل می‌شود. البته برای بررسی تاثیر این دیدگاه، لازم به نظر می‌رسد موضوع از سایر دیدگاه‌ها نیز کنترل شود. علاوه بر این تکرار جرم معلول عوامل گوناگونی است که روی هم اثر دارند. بنابر این پرسش‌های اساسی این تحقیق چنین است: «نظریه برچسب در کنار نظریه‌های ساختاری، انتخاب عقلانی و کنترل اجتماعی چقدر می‌تواند بازگشت مجدد مجرمان به زندان را تبیین کند؟ و این نظریات روی هم چقدر می‌توانند بازگشت را تبیین کنند؟» بدیهی است با چنین رویکردی، میزان تاثیر همه دیدگاه‌ها در تبیین مسأله بازگشت به زندان در کنار هم معلوم خواهد شد. لذا متغیر مستقل اصلی در این تحقیق برچسب زدن به

¹- Canada , statistics

²- Office of Justice Program

³- Griffiths

⁴- Verdan-James

زندانی و متغیر وابسته تعداد سابقه زندان یا بازگشت مجدد است و متغیرهای استخراج شده از دیدگاه‌های دیگر به عنوان متغیرهای کنترل تبیین کننده بازگشت به زندان محسوب می‌شوند.

پیشینه تحقیق

برای توجیه بازگشت به زندان عوامل مختلفی تاکنون مورد بررسی قرار گرفته است. برخی محققان به تاثیر سابقه جرم بر درآمد اشاره کرده و سابقه داربودن را بر مشکلات مالی پس از رهایی از زندان موثر دانسته اند (ریچی^۱؛ ۲۰۰۱؛ نیدلز^۲، ۱۹۹۶). بنابراین، یک بارافتادن به زندان زمینه بازگشت را فراهم می‌کند. برخی محققان نشان دادند کیفیت شغلی بالا احتمال بازگشت را کاهش می‌دهد، در حالی که شغل پایین مرتبه با نداشتن شغل تفاوت نمی‌کند و در بازگشت تاثیر ندارد. لذا به نظر می‌رسد ادغام موفقیت آمیز در جامعه باعث کاهش فشارها می‌شود و موفقیت دسترسی به وسایل مشروع رفتار سازگارانۀ اجتماعی را تقویت می‌کند (اوگجن^۳، ۱۹۹۹). فراتحلیل داده های ۱۳۱ تحقیق در امریکا نشان داد که داشتن سابقه جرم بیشترین تاثیر را بر بازگشت به زندان دارد و پس از آن جنسیت، نژاد و سن تاثیر داشتند. عواملی مانند نگرش‌های ضد اجتماعی در زمینه تحصیل، اشتغال و پایگاه‌های اجتماعی مانند تاهل، سواد، درآمد، تغییرات محل سکونت نیز تاثیر داشت (جنדרو^۴، ۱۹۹۶). این عوامل به شرایط زمینه ای ساختاری جامعه اشاره دارند. لیکن به نظر می‌رسد پیوندهای اجتماعی مجرمان با جامعه نیز نقش مهمی دارند.

برخی محققان نشان دادند درمورد مجرمانی که حتی اندکی وابستگی به جامعه دارند، طولانی بودن مجازات باعث کاهش بازگشت می‌شود ولی برای کسانی که اصلا وابستگی ندارند یا وابستگی خیلی کم دارند، طول مدت زندان تاثیری بر کاهش بازگشت ندارد. این تحقیق نشان داد که تعداد پیوندهای اجتماعی در سیاه پوستان باعث کاهش بازگشت به زندان می‌شود ولی این عوامل در سفید پوستان تاثیر نداشت. لذا به نظر می‌رسد نحوه ادراک مجرمان از این پیوند ها در وابستگی به جامعه موثر است (دیجانگ^۵، ۱۹۹۷).

^۱- Richie

^۲- Needels

^۳- Uggen

^۴- Gendreau

^۵- Dejong

برخی محققان برای تبیین بازگشت مجدد به زندان از نظریه برچسب استفاده کرده اند و نظریه لمرت^۱ را در این باره بیان نموده اند که «برچسب توسط نهادهای رسمی و دستگاه قضایی باعث رفتار متفاوت دیگران با مجرمان پس از آزادی می شود به طوری که مجرم آزادشده فرصت کار و اشتغال را از دست می دهد و ناچار به روی آوردن به مجرمان می شود» (۲۷۵، ۱۹۵۱). لذا نتیجه گرفته شده که مراکز بازپروری پس از رهایی مجرم از زندان نتوانسته اند از وقوع مجدد جرم جلوگیری نمایند. یک دلیل برای توجیه این نتیجه این بوده که بزهکاران در معاشرت با همگان خود بوده اند و لذا طبق نظریه معاشرت با اغیار ساترلند و کرسی، مرتکب جرم مجدد شده اند. تحلیل دیگر بر اساس نظریه برچسب لمرت بوده که «باعث شده مجرمان داغ ننگ معتاد بودن را بر خود بپذیرند و آن را درونی کنند» (وارد^۲، ۲۰۰۸: ۱۰).

تحقیقات نشان داده که عوامل اجتماعی گوناگونی در انحراف اولیه و ثانویه موثر است. این عوامل به دیدگاه‌های نظری ساختاری-کارکردی، کنترل اجتماعی، انتخاب عقلانی و برچسب مربوط بوده اند. متغیرهای دیدگاه ساختاری-کارکردی (زمینه ای یا عینی) در انحراف اولیه موثر بوده اند: از قبیل جنسیت، سن، سواد، اشتغال، تاهل، محل سکونت، نژاد، درآمد، گسیختگی خانواده (نقلی، ۱۳۷۴؛ شریفی، ۱۳۷۴؛ نیکزاد، ۱۳۷۴؛ جمشیدی، ۱۳۷۸؛ محمد نبی، ۱۳۷۵؛ شیری، ۱۳۷۶؛ زارعی کیانی، ۱۳۷۷؛ سیمون^۳، ۲۰۰۸؛ ستالان^۴، ۲۰۰۴؛ جندرو، ۱۹۹۶). پایگاه‌های اجتماعی-اقتصادی مزبور در انحراف ثانویه (تکرار جرم) نیز موثر بوده اند (عبدی^۵، ۱۳۸۳؛ سیمون، ۲۰۰۸؛ استالان، ۲۰۰۴؛ جندرو، ۱۹۹۶). تحقیق دیگر نشان داد که درآمد و سواد تاثیر معکوس و سن تاثیر مثبت بر تکرار جرایم خشونت بار خانگی داشته است (مک فارلین^۶، ویلسون^۶، ۲۰۰۰).

از دیدگاه کنترل اجتماعی، عوامل زیر در انحراف اولیه موثر بوده اند: پیوند اجتماعی، پایبندی مذهبی، دلبستگی به خانواده، معاشرت با دوستان و خویشان، نظارت اجتماعی، زندگی با خانواده (شریفی، ۱۳۷۴؛ نبوی، ۱۳۷۴؛ جمشیدی، ۱۳۷۸؛ محمد نبی، ۱۳۷۵؛ شیری، ۱۳۷۶؛ زارعی کیانی، ۱۳۷۷؛ صدفی، ۱۳۷۲؛

^۱ - Lemert

^۲ - Elizabeth Anne Ward

^۳ - Simon

^۴ - Stalans

^۵ - McFarlane

^۶ - Wilson

سیمون، ۲۰۰۸؛ استلان، ۲۰۰۴). عوامل مزبور در انحراف ثانویه نیز موثر بوده اند (سیمون، ۲۰۰۸؛ استلان، ۲۰۰۴). تحقیقات اندکی به ویژه در ایران، درباره تاثیر عوامل از دیدگاه مزبور در انحراف ثانویه دیده می شود. از دیدگاه کنش عقلانی، عوامل زیر در انحراف اولیه موثر بوده اند: نیاز به پول وانگیزه ها (نبوی، ۱۳۷۴؛ صدفی، ۱۳۷۲). تحقیقات اندکی درباره تاثیر عوامل از دیدگاه مزبور در انحراف ثانویه دیده می شود (عبدی ۱۳۸۳).

از دیدگاه برچسب عوامل زیر در انحراف اولیه موثر بوده اند: طرد اجتماعی، ظاهر مشکوک، ارتباط با افراد مشکوک، حضور در موقعیت مشکوک (نقدی، ۱۳۷۴؛ نبوی، ۱۳۷۴؛ نیکزاد، ۱۳۷۴). تحقیقات اندکی درباره تاثیر عوامل از دیدگاه مزبور در انحراف ثانویه دیده می شود.

با توجه به مطالب فوق درباره تحقیقات پیشین راجع به تاثیر عوامل اجتماعی از دیدگاه های گوناگون به ویژه برچسب، در بازگشت به زندان و کمبود تحقیقات در این زمینه، تحقیق حاضر ضرورت و اهمیت بیشتری می یابد به ویژه از این نظر که دیدگاه های گوناگون در کنار برچسب مقایسه می شوند.

چارچوب نظری

نظریه برچسب

نظریه برچسب به تاثیر عوامل رسمی کنترل اجتماعی تاکید دارد و آن «فرآیندی است که بر واکنش های دیگران (کسانی که قدرت تعریف رفتار کسی و برچسب زدن به او را دارند) نسبت به افراد یا کنش ها و ارزیابی منفی از آن متمرکز است و دو جزء عمده دارد ۱- تعریف کج رفتاری و ۲- پیامدهای اعمال کنترل اجتماعی در مورد آنان که کج رفتار تعریف شده اند» (صدیق سروستانی، ۱۳۸۶: ۵۷)

این رویکرد کج رفتاری را مفهومی ساخته جامعه می داند، یعنی گروهی در جامعه با تصویب قوانینی که تخطی از آن ها کج رفتاری محسوب می شود، مفهوم کج رفتاری را می سازند. از این منظر «کج رفتاری، ویژگی رفتاری که انجام شده نیست بلکه نتیجه اعمال قوانین و مجازات های مربوط در مورد فردی است که آن رفتار را انجام داده است. کج رفتار کسی است که این انگ به طور موفقیت آمیزی در مورد او به کار

رفته و کج رفتاری عملی است که دیگران آن را چنین تعریف کرده باشند» (بکر^۱، ۱۹۷۳: ۹). محور استدلال دیدگاه‌های برجسب زنی عبارت است از «گوناگونی واکنش‌های افراد در موقعیت‌های خاص اجتماعی» (وایت، ۱۳۸۳: ۱۸۹). نظریه برجسب کسانی را قادر به زدن برجسب می‌داند که «نماینده قانون، نظم و اخلاق رایج اند و به هر کس که از قانون و اخلاق مزبور تخلف کند انگ کج رفتار می‌زنند. پلیس، قضات، زندانبانان، روان پزشکان و سایر عوامل کنترل اجتماعی از چنین قدرتی بهره مند هستند نمونه‌های برجسب خوردگان هم معمولاً فقرا، مجرمان، بزهکاران جوان، معتادان به مواد مخدر، بیماران روانی و امثال آن‌ها هستند» (صدیق سروستانی، ۱۳۸۶: ۵۸).

نظریه پردازان برجسب بیشتر به تحلیل فرآیند کج رفتاری ثانوی (تکرار جرم) پرداخته، آن را تحلیل الگوی پایدار کننده هویت کج رفتاری حرفه ای یا زنجیره ای نامیده اند که شامل مراحل زیر است:

«کج رفتاری ابتدایی ۲- مجازات اجتماعی، ۳- کج رفتاری بیشتر، ۴- مجازات قوی تر، ۵- کج رفتاری بیشتر و ابراز خصومت نسبت به مجازات کنندگان، ۶- رسیدن بحران به آستانه تحمل و واکنش رسمی و بدنام سازی و مجازات، ۷- شدت یافتن کج رفتاری به عنوان واکنشی نسبت به مجازات و بدنام سازی، ۸- پذیرش نهایی جایگاه اجتماعی کج رفتار و تلاش برای سازگار کردن خود با اوضاع جدید. با پذیرش نهایی جایگاه اجتماعی کج رفتار، کج رفتاری به عنوان شیوه ای از زندگی پذیرفته می‌شود» (تایو^۲، ۲۰۰۱: ۳۶-۳۷).

تعریف یک شخص یا یک وضعیت به مسئله اجتماعی یا کجروی و کج رفتاری ممکن است طوری به تحول در روابط متقابل انسانی منتهی شود که خود به کجروی بیشتر بیانجامد. این نوع گسترش نقش‌های کجرو بر اثر واکنش‌های دیگران را «کجروی ثانویه (تکرار جرم)» نامیده اند (رایینگتن و واینبرگ، ۱۳۸۶: ۱۳۷). برای اینکه عملی را کجروی بدانیم باید ببینیم که دیگران چه واکنشی نسبت به آن نشان می‌دهند. قضیه این است که «اگر کسی قاعده ای را نقض نکند باز هم شاید با او طوری رفتار شود که گویی آن کار را کرده است» (کوزر و روزنبرگ، ۱۳۷۸: ۴۸۷). برخی مدعی شده اند که برخی کج رفتاران علیه برجسبی که خورده اند اقدام به تلاش خواهند کرد با پیوستن به جنبش‌های اجتماعی با

^۱ - Becker

^۲ - Thio

تصویر منفی ایجاد شده علیه خود مبارزه کنند تا جایگاه اجتماعی پیشین خود را به دست آورند. «در این مرحله کج رفتاری نوع سوم روی می‌دهد. کج رفتار نوع سوم فعال اند و نسبت به انگیزه که خورده اند اعتراض می‌کنند، حال آنکه کج رفتار نوع دوم منفعلانه بر چسب‌ها را می‌پذیرند» (کلینارد^۱ و می‌یر^۲، ۱۹۹۵: ۱۲۴).

با توجه به این نظریه، می‌توان نتیجه گرفت که جامعه از طریق برچسب زدن به مجرمان با سابقه، به بازگشت به زندان کمک می‌کند. به طوری که برچسب رسمی توسط مقامات رسمی، مانند پلیس و قاضی، و نیز برچسب اجتماعی، مانند طرد از خانواده و دوستان، و نیز برچسب وضع ظاهر از سوی مردم و پلیس، و برچسب شغلی، از سوی کارفرمایان، می‌توانند منجر به واکنشی در فرد مجرم شود که چاره‌ای جز پذیرش تصویر مجرمانه و روی آوردن به همگنان ندارد که در نتیجه، بازگشت به زندان را در پی دارد. طبق نظریه فوق، مجرمان به دلیل موقعیت طبقاتی پایین، امکان دریافت برچسب بیشتری دارند. لذا انتظار می‌رود برچسب در کنار پایگاه طبقاتی فرد، بازگشت به زندان را بیشتر پیش بینی کند.

نظریه کنترل اجتماعی

داشتن تعهد نسبت به جامعه عنصر مهمی است. چنان که «تعهد نسبت به اهداف جامعه و ارزش‌ها بر اساس کنترل درونی از طریق احساس تقصیر، گناه و شرم افراد را از درگیر شدن در رفتار بزهکارانه باز می‌دارد» (احمدی، ۱۳۸۴: ۸۶). کنترل اجتماعی ساز و کاری است که «جامعه به وسیله آن سلطه خود را بر افراد اعمال می‌کند و آن‌ها را وادار می‌کند با ارزش‌ها و هنجارهای جامعه هم‌نوا شوند» (کوزر و روزنبرگ، ۱۳۷۸: ۱۰۷). آنچه در این نظریه تاکید می‌شود این است که «کج رفتاری اشخاص بیش از آن که ناشی از نیروهای محرک به سوی نابهنجاری باشد محصول عدم ممانعت است» (نای^۳، ۱۹۵۸: ۹-۳). امیل دورکیم عقیده دارد که «اساس کنترل اجتماعی در تفکر فرد نسبت به تکالیف اخلاقی است تا او را به اطاعت از یک قاعده وادارد یعنی پذیرش ارادی وظیفه است نه یک هم‌نوایی ساده با فشار خارجی» (کوزر و روزنبرگ، ۱۳۷۸: ۱۰۸). دورکیم

^۱ - Clinard

^۲ - Meier

^۳ - Nye

به این نتیجه رسید که درونی کردن خواست‌های اجتماعی مهم ترین عنصر در کنترل اجتماعی است.

با توجه به این نظریه، می‌توان نتیجه گرفت که بازگشت به زندان با میزان پایبندی مجرمان به هنجارها و باورهای اخلاقی رابطه معکوس داشته باشد. به عبارت دیگر، مجرمان با سابقه، کمتر با ارزش‌های جامعه هم‌نوا می‌باشند. همچنین می‌توان گفت که برچسب خوردگان کسانی اند که به دلیل طرد از جامعه کمتر با باورها و ارزش‌ها هم‌نوا شده‌اند. لذا این عامل در کنار برچسب می‌تواند بازگشت را بهتر پیش بینی کند.

نظریه انتخاب عقلانی

مدل‌های انتخاب عقلانی همیشه بر مفهوم کنش گران هدف دار و نیت مند تاکید می‌کنند. این کنش گران دارای ترجیحات (ارزشی یا انتفاعی) هستند. آنان برای به دست آوردن نتایجی که دارای سلسله مراتب می‌باشد، عمل می‌کنند. از طرف دیگر محدودیت‌های سازمانی در انتخاب عقلانی نیز وجود دارد. «هر فردی از تولد تا مرگ با محدودیت‌هایی روبه روست که از طریق هنجارها، ارزش‌ها، نظام سیاسی و اجتماعی، مدرسه، دوستان، پلیس و موارد مشابه به او تحمیل می‌شوند. در این صورت تنوع نتایج به طور منطقی به تنوع در ترجیحات، فرصت‌ها و محدودیت‌های نهادی وابستگی دارد. دو عنصر مکانیسم جمعی و اطلاعات نیز در انتخاب عقلانی مهم اند» (فریدمن^۱: ۱۹۸۸: ۲۰۴).

فرض اصلی در این نظریه این است که انسان‌ها اساساً عقلانی عمل می‌کنند، چنان‌که در مورد ارتکاب هر نوع کج رفتاری، آنان منافع و زیان‌ها را مقایسه و تحلیل می‌کنند و چنانچه زیان ارتکاب بیش از منفعت آن باشد، از کج رفتاری خودداری خواهند کرد. بنابر این می‌توان نتیجه گرفت که مجازات مانع ارتکاب جرم و عدم مجازات مشوق کج رفتاری می‌شود. البته برخی معتقدند که «اعمال مجازات در صورت مراعات میزان شدت، قطعیت و سرعت لازم، هم به صورت عام موثر می‌افتد و سبب بازداشتن عامه مردم از ارتکاب جرم می‌شود و هم به شکل خاص عمل می‌کند و شخص کج رفتار را از ادامه کج

^۱ - Friedman

رفتاری باز می‌دارد. فرض این نظریه این است که هر چه شدت، قطعیت و سرعت عمل مجازات بیشتر باشد، قدرت بازدارندگی آن نیز بیشتر خواهد بود» (صدیق سروستانی، ۱۳۸۶: ۵۴).

با توجه به این نظریه، می‌توان نتیجه گرفت که بازگشت به زندان بیشتر توسط مجرمانی صورت می‌گیرد که انگیزه جلب منفعت بیشتر و احتمال مجازات کمتر در نتیجه ارتکاب جرم دارند.

دیدگاه ساختاری کارکردی

دورکیم در بررسی رفتار انحرافی، توجه خود را به این امر معطوف می‌کند که «بعضی از شرایط اجتماعی به شکل گیری فزون خواهی افراطی می‌انجامد و در برخی از موارد بر عکس، آروزهای نامحدود در نهایت به فروپاشی هنجارهای نظم دهنده منجر می‌شود» (کوزر و روزنبرگ، ۱۳۷۸: ۴۵۰). مرتون این نظریه را گسترش داده و به طور مستقیم به الگوهای انحرافی که ناشی از فاصله بین هدف‌ها و وسایل تعیین شده توسط جامعه می‌باشد، توجه دارد (همان). دورکیم ادعا می‌کند که «تغییرات ناگهانی باعث تضعیف کنترل اجتماعی می‌شوند چرا که در این شرایط جدید قواعد قدیمی دیگر کاربرد ندارند و قواعد جدید نیز هنوز قوام پیدا نکرده اند» (استونز، ۱۳۸۵: ۸۲). مرتن عقیده دارد که جامعه، فرد را به کج رفتاری مجبور می‌کند. به نظر وی «کج رفتاری حاصل فشارهای ساختاری - اجتماعی خاصی است که افراد را به کج رفتاری وا می‌دارد» (۱۹۶۸: ۱۸۵-۲۴۸). به نظر مرتن تضاد بین اهداف فرهنگی و ابزارهای نهادی شده مشروع برای دسترسی به آن اهداف منبع آنومی است. «در جامعه ای که همه اعضایش اهدافی را دنبال می‌کنند و ارضای این اهداف و انتظارات فقط برای عده خاصی از جامعه میسر است در برخی ساخت‌های اقتصادی، اجتماعی فرصت‌های قانونی برای بدست آوردن آن اهداف به طور همگانی و عادلانه در جامعه توزیع نشده است» (احمدی، ۱۳۸۴: ۵۰).

با توجه به این نظریه، می‌توان نتیجه گرفت که متغیرهای ساختاری را به دو دسته می‌توان تقسیم کرد: یکی متغیرهای زمینه ای و پایگاهی که وضعیت اجتماعی - اقتصادی فرد مجرم را در خانواده و جامعه نشان می‌دهد، مانند سن، جنس، اشتغال، تاهل، مسکن و غیره. دوم، متغیرهایی که نشان دهنده درجه احساس فشار اجتماعی - اقتصادی در جامعه است. این متغیرها را می‌توان براساس نظر مرتون در جهت برخورداری یا رضایت از میزان دست یابی به اهداف مشروع از طرق مشروع بیان کرد، از قبیل رضایت از نهادهای

اجتماعی و اقتصادی و نیز رضایت از درآمد، حیثیت و سایر مزایای جامعه. لذا دو نوع متغیر ساختاری می توان معرفی کرد: دسته اول متغیرهای ساختاری عینی و زمینه ای، دوم متغیرهای ساختاری ذهنی. نوع جرم را نیز می توان به شرایط موقعیتی مجرم مربوط دانست که زمینه یا فرصت را برای او فراهم می سازد.

جمع بندی نظریات

به نظر می رسد برای توجیه بازگشت به زندان اشاره به یک عامل و از یک دیدگاه کافی نیست زیرا پدیده های اجتماعی چند متغیری و پیچیده هستند لذا باید از دیدگاه های مختلف نگاه کرد. نکته اساسی این تحقیق این است که برخلاف سایر تحقیقات همه دیدگاه های مهم در کنار هم مقایسه شده اند و درجه تاثیر آن ها با هم سنجیده شده است. این نکته بیان کننده تاثیر و اثر عوامل مختلف و دیدگاه های مختلف است. به عبارت دیگر، بازگشت به زندان نتیجه تاثیر و اثرها است. بنابراین ساختار اجتماعی می تواند بر انگیزه های افراد تاثیر بگذارد و زمینه دریافت برچسب را فراهم سازد. همچنین بر کنترل های درونی فرد تاثیر گذارد و آن نیز بر انگیزه ها و محاسبات عقلانی وی تاثیر داشته باشد. لذا برچسب هم منعکس کننده ساختار اجتماعی و هم بیان کننده سطح کنترل اجتماعی و پیوندهای اجتماعی فرد است. بنابراین فرضیات به طور هم زمان شامل چند متغیر است و همین ترکیبات برای آزمون مورد توجه قرار گرفته است.

فرضیات

- فرضیه ۱- میزان دریافت برچسب در کنار عوامل ساختاری (عینی و ذهنی)، کنترل اجتماعی و انتخاب عقلانی بر بازگشت به زندان تاثیر مستقیم دارد
- فرضیه ۲- عوامل ساختاری (عینی و ذهنی)، کنترل اجتماعی، انتخاب عقلانی و برچسب روی هم احتمال بازگشت به زندان را افزایش می دهند.

روش تحقیق

این تحقیق با روش پیمایشی انجام شد. جامعه آماری کلیه زندانیان زندان مرکزی شهر مشهد در تابستان سال ۱۳۸۷ می باشد. حجم نمونه حدود ۳۴۰ نفر است که با احتمال ۹۹٪ و خطای^۱ ۰/۰۷۶ تعداد

^۱ - precision

سابقه بازگشت و انحراف معیار ۵/۵۸ متغیر وابسته (تعداد سابقه محکومیت زندان) برآورد شده است. روش نمونه گیری قشربندی متناسب (جنسیت) و تصادفی ساده با استفاده از فهرست اسامی زندانیان مرد و زن است. روش جمع آوری اطلاعات پرسش نامه استاندارد با پرسش های بسته است. پرسش نامه نهایی به طور مصاحبه حضوری با افراد نمونه در محل تعیین شده در زندان اجرا شد. شاخص برچسب با تعداد ۲۰ گویه با استفاده از طیف لیکرت (نمره گذاری ۰=خیر ۱=تاحدی ۲=زیاد) سنجیده شد. حداقل نمره شاخص برچسب صفر و حداکثر ۴۰ می باشد. اعتبار محتوای شاخص های برچسب و سایر سازه ها و تعیین ابعاد آن از طریق تحلیل عوامل، ماتریس همبستگی و نیز قضاوت داوران و پایایی آن ها از طریق آلفای کرانباخ بررسی گردید و مجموع نمرات محاسبه شد (جدول پیوست).

شاخص ها

در هریک از شاخص ها ابعاد با گویه های مختلف با استفاده از طیف لیکرت سنجیده شدند و مجموع نمرات محاسبه شد. این گویه ها در جدول پیوست مقاله بیان شده است.

دیدگاه برچسب

این دیدگاه دارای چهار بعد است: برچسب رسمی (آلفا ۰/۸۲)، برچسب طرد اجتماعی (آلفا ۰/۸۴)، برچسب شغلی (آلفا ۰/۴۹)، برچسب وضع ظاهر (آلفا ۰/۸۷).

دیدگاه ساختاری کارکردی

این دیدگاه دارای پنج بعد است: سازه رضایت اجتماعی (ذهنی) (آلفا ۰/۷۰)، احساس تبعیض (ذهنی) (آلفا به دلیل تک گویه بودن قابل محاسبه نیست)، سازه ناتوانی در دست یابی به اهداف زندگی (ذهنی) (آلفا ۰/۷۰)، سازه تقدیرگرایی (ذهنی) (آلفا ۰/۸۵)، سازه رضایت شغلی (ذهنی) (آلفا ۰/۷۰).

دیدگاه انتخاب عقلانی

این دیدگاه دارای پنج بعد است: انگیزه جرم ۱-احترام (آلفا ۰/۵۳)، انگیزه جرم ۲-پاسخ به عادت جسمی (آلفا ۰/۳۴)، انگیزه جرم ۳-هیجان (آلفا ۰/۶۵)، سازه ریسک خطر (آلفا ۰/۸۱)، سازه سختی مجازات (آلفا ۰/۷۸).

دیدگاه کنترل اجتماعی

این دیدگاه دارای چهار بعد است: دلبستگی یا تعلق خاطر (آلفا/۰/۷۶)، سازه تعهد نسبت به اهداف جامعه و ارزش ها (آلفا/۰/۷۱)، سازه اعتقاد به ارزش ها و هنجارهای اخلاقی جامعه (آلفا/۰/۶۴)، میزان پابندی به نماز (آلفا به دلیل تک گویه بودن قابل محاسبه نیست).

یافته‌ها

پایگاه اجتماعی - اقتصادی

نتایج نشان داد که ۷۱/۲٪ (۲۴۲ نفر) از نمونه زندانیان مورد بررسی را مردان و ۲۸/۸٪ (۹۸ نفر) را زنان تشکیل می‌دهند. ۱۷/۷٪ زندانیان مورد بررسی بی سواد، ۳۲/۶٪ دارای سواد ابتدایی، ۳۷/۴٪ راهنمایی، ۱۲/۶٪ متوسطه و ۲/۷٪ بقیه عالی یا حوزوی بودند. ۹۴/۶٪ متولد شهر و ۵/۴٪ بقیه متولد روستا بودند. ۹۶/۱٪ ساکن شهر و ۳/۹٪ ساکن روستا بودند. ۳۶/۹٪ ازدواج نکرده، ۳۶/۹٪ ازدواج کرده و زندگی با همسر، ۲۶/۲٪ ازدواج کرده بدون زندگی با همسر که به دلایل طلاق (۱۷/۳٪)، متارکه (۴/۸٪) یا فوت همسر (۴/۲٪) بدون همسر زندگی می‌کردند. ۲۷/۰٪ دارای مسکن ملکی، ۳۵/۱٪ رهن و اجاره، ۳۵/۱٪ در خانه خویشان و ۲/۷٪ در سایر انواع مسکن زندگی می‌کردند. ۷۴/۳٪ قبل از زندانی شدن شاغل و ۲۵/۷٪ غیر شاغل بوده‌اند. در میان شاغلان، ۲/۸٪ دارای شغل دولتی، ۶/۵٪ شرکتی و ۹۰/۷٪ آزاد بوده است. در میان غیر شاغلان ۱۸٪ بیکار و در جستجوی کار، ۱/۱٪ سرباز، ۳/۴٪ از کار افتاده و بازنشسته، ۵/۷٪ دارای درآمد بدون کار، ۳/۴٪ محصل و دانشجو و ۶۸/۲٪ خانه دار و سایر بود. میانگین سن زندانیان ۳۰/۱ سال است، بیشترین فراوانی سن ۲۳ سال است، حداقل سن ۱۸ سال و حداکثر ۹۰ سال است. یک چهارم زندانیان ۲۳ سال و کمتر و نیمی از زندانیان ۲۷ سال و کمتر و یک چهارم ۳۴ سال و بیش تر سن دارند. میانگین تعداد فرزند زندانیان ۲/۶ فرزند است، بیشترین فراوانی زندانیان تعداد یک فرزند دارند، حداقل تعداد فرزند یک و حداکثر ۱۰ فرزند دارند. یک چهارم زندانیان یک فرزند و کمتر، نیمی از زندانیان دو فرزند و کمتر و یک چهارم زندانیان ۴ فرزند و بیشتر دارند. میانگین مدت سکونت در مشهد ۲۴/۲ سال است، بیشترین

فراوانی زندانیان ۲۳ سال در مشهد سکونت دارند، حداقل یک سال و حداکثر ۵۰ سال در مشهد سکونت دارند. یک چهارم زندانیان ۲۰ سال و کمتر، نیمی از زندانیان ۲۴ سال و کمتر و یک چهارم زندانیان ۲۹ سال و بیشتر در مشهد سکونت دارند. میانگین سابقه کار با بیمه ۸/۲۹ سال است، بیشترین فراوانی زندانیان ۳ سال سابقه کار با بیمه دارند، حداقل یک سال و حداکثر ۲۳ سال سابقه کار با بیمه دارند. یک چهارم زندانیان ۳/۷۵ سال و کمتر، نیمی از زندانیان ۶/۵ سال و کمتر و یک چهارم زندانیان ۱۲ سال و بیش تر سابقه کار با بیمه دارند. میانگین سابقه کار بدون بیمه ۸/۴ سال است، بیشترین فراوانی زندانیان ۵ سال سابقه کار بدون بیمه دارند، حداقل ۱/۹ سال و حداکثر ۴۰ سال سابقه کار بدون بیمه دارند. یک چهارم زندانیان ۴ سال و کمتر، نیمی از زندانیان ۷ سال و کمتر و یک چهارم زندانیان ۱۰ سال و بیشتر سابقه کار بدون بیمه دارند.

جدول ۱- آماره های توصیفی متغیر تعداد سابقه زندان (دفعه)

میانگین	نما	حداقل	حداکثر	چارک اول	میان	چارک سوم	انحراف معیار	چولگی
۵.۲	۲	۲	۵۴	۲	۳	۶	۵.۵۸	۴.۲۵

عوامل موثر بر بازگشت به زندان (آزمون فرضیات)

آزمون فرضیه ۱- میزان دریافت برچسب در کنار عوامل ساختاری (عینی و ذهنی)، کنترل اجتماعی و انتخاب عقلانی بر بازگشت به زندان تاثیر مستقیم دارد.

جدول ۲ نتایج مدل رگرسیون و تاثیر متغیرهای مربوط به عوامل موثر بر بازگشت به زندان را پس از حذف متغیرهای غیر معنادار نشان داده است. با توجه به ناپارامتریک بودن متغیر وابسته برای پیش بینی آن از روش رگرسیون ناپارامتریک استفاده شده است. لازم به ذکر است که در این مدل، متغیرهای مربوط به ابعاد سازه ها وارد مدل شده اند. با توجه به شاخص والد و شاخص برآورد^۱ که به ترتیب شدت تاثیر و جهت تاثیر هر متغیر را می سنجد، می توان گفت متغیرهای زیر در کنار همه متغیرهای مربوط به دیدگاه های نظری گوناگون به ترتیب بیشترین تاثیر را در بازگشت به زندان دارا می باشند. انگیزه لذت جسمی تاثیر مثبت، سن تاثیر مثبت، جرم علیه اشخاص تاثیر منفی، برچسب رسمی تاثیر مثبت، برچسب

^۱ - estimate

ظاهر خلافکارانه تاثیر مثبت، جرم موادمخدر تاثیر منفی، باور به هنجارهای اخلاقی تاثیر منفی، جنیست-مرد تاثیر مثبت بر متغیر وابسته یعنی تعداد سابقه بازگشت به زندان، دارند. مجموع این متغیرها در کنار هم توانسته اند ۳۲٪ از تغییرات بازگشت به زندان را پیش بینی کنند.

جدول ۲- تاثیر متغیرهای مربوط به عوامل موثر بر بازگشت به زندان

متغیرها	متغیرهای مستقل به ترتیب شدت تاثیر	برآورد		معنی داری.
		ضریب پیش بینی و جهت تاثیر	والد شدت تاثیر	
سطوح متغیر وابسته				
۱= دو سابقه		۱/۳۱۹	۲/۳۰۵	۰/۱۲۹
۲= ۴ تا سابقه		۳/۰۰۲	۱۱/۵۷۹	۰/۰۰۱
۳= ۶ تا سابقه		۴/۱۲۳	۲۱/۲۱۵	۰/۰۰۰
نظریه ها	متغیرهای مستقل			
انتخاب عقلانی	انگیزه لذت جسمی	۰/۲۵۹	۱۷/۲۷۵	۰/۰۰۰
ساختاری عینی (پایگاه اجتماعی)	سن -سال	۰/۰۴۶	۱۶۳۰۶	۰/۰۰۰
ساختاری عینی (نوع جرم)	جرم علیه اشخاص	-۱/۹۷	۱۴/۹	۰/۰۰۰
برچسب	برچسب رسمی	۰/۱۷	۱۲/۹	۰/۰۰۰
برچسب	برچسب ظاهر خلافکارانه	۰/۰۹	۶/۱۴	۰/۰۱۳
ساختاری عینی (نوع جرم)	جرم موادمخدر	-۰/۵۵	۵/۴	۰/۰۲
کنترل اجتماعی	باور به هنجارهای اخلاقی	-۰/۰۶	۴/۳	۰/۰۳۹
ساختاری عینی (پایگاه اجتماعی)	جنیست-مرد	۰/۵۶	۳/۹	۰/۰۴۸

معادلات پیش بینی بازگشت به زندان در سطوح متغیر وابسته (بازگشت به زندان) به شرح زیر است:

سطح اول: تعداد دو سابقه

احتمال داشتن سه سابقه و بیشتر نسبت به دوسابقه = $1/319 + (0/259 * انگیزه لذت جسمی) + (0/46 * سن) - (1/975 * جرم علیه اشخاص) + (0/166 * برچسب رسمی) + (0/088 * برچسب ظاهر خلافکارانه) - (0/547 * جرم مواد مخدر) - (0/58 * باور به هنجارهای اخلاقی) + (0/563 * جنیست-مرد).$

سطح دوم: تعداد سه تا چهار سابقه

احتمال داشتن پنج سابقه و بیشتر نسبت به چهار سابقه و کمتر = $3/02 + (0/259 * انگیزه لذت جسمی) + (0/46 * سن) - (1/975 * جرم علیه اشخاص) + (0/166 * برچسب رسمی) + (0/088 * برچسب ظاهر خلافکارانه) - (0/547 * جرم مواد مخدر) - (0/58 * باور به هنجارهای اخلاقی) + (0/563 * جنیست-مرد).$

سطح سوم: تعداد پنج تا شش سابقه

احتمال داشتن هفت سابقه و بیشتر نسبت به شش سابقه و کمتر = $4/123 + (0/259 * انگیزه لذت جسمی) + (0/46 * سن) - (1/975 * جرم علیه اشخاص) + (0/166 * برچسب رسمی) + (0/088 * برچسب ظاهر خلافکارانه) - (0/547 * جرم مواد مخدر) - (0/58 * باور به هنجارهای اخلاقی) + (0/563 * جنیست-مرد).$

نکته قابل توجه اینکه با افزایش تعداد سابقه، ضریب پیش بینی تاثیر عوامل مختلف بر بازگشت افزایش می یابد.

فرضیه ۲- عوامل ساختاری (عینی و ذهنی)، کنترل اجتماعی، انتخاب عقلانی و برچسب روی هم احتمال بازگشت به زندان را افزایش می دهند.

جدول ۳ نتایج مرحله ای مدل های شش گانه رگرسیون آزمون فرضیه فوق و ضریب کل پیش بینی هر مدل را نشان داده است. لذا در این جدول میزان کل تغییرات که ناشی از تاثیر ترکیبی عوامل است، با شاخص «شبه ضریب تعیین نگل کرک»^۱ نشان داده شده و مقدار آن بدین معنی است که افزودن هر عامل در کنار عوامل دیگر چند درصد از تغییرات بازگشت به زندان را می تواند تبیین یا پیش بینی کند. برای

¹ - Pseudo R-Square Nagelkerke

سهولت مقایسه تاثیر عوامل، میزان تاثیر مجزای هر عامل نیز در ستون جداگانه بیان شده است. مشاهده می شود که مهم ترین عامل در میان عوامل موثر بر بازگشت به زندان که در اولین مدل ظاهر شده، نظریه برچسب است که به تنهایی ۱۴/۹٪ از تغییرات بازگشت به زندان را پیش بینی کرده است. لذا فرضیه اول از آزمون رد عبور کرده است. مدل های بعدی فرضیه دوم را آزمون کرده و نشان داده که برچسب در کنار سایر عوامل باعث افزایش قدرت پیش بینی گردیده است. لیکن تاثیر سایر عوامل متفاوت است. نظریه ساختاری در کنار برچسب ۱۶۷٪ از تغییرات متغیر وابسته تکرار جرم را پیش بینی کرده است. تاثیر مجزای عوامل ساختاری ۱/۸٪ می باشد. این نتیجه تشابه وضعیت مجرمان را نشان داده است. نظریه انتخاب عقلانی به طور ترکیبی با برچسب و ساختاری روی هم ۲۹٪ از تغییرات بازگشت به زندان را پیش بینی کرده است. تاثیر مجزای انتخاب عقلانی ۱۲/۳٪ است که در درجه دوم اهمیت بعد از برچسب قرار می گیرد. نظریه کنترل اجتماعی با نظریات پیش گفته روی هم ۳۰/۱٪ از تغییرات بازگشت به زندان را پیش بینی کرده است. تاثیر مجزای کنترل اجتماعی ۱/۱٪ است که باز هم تشابه مجرمان را در این زمینه نشان می دهد. متغیرهای پایگاه اجتماعی اقتصادی در کنار عوامل پیش گفته روی هم ۳۷/۵٪ از تغییرات متغیر وابسته تکرار جرم را پیش بینی کرده است و تاثیر مجزای پایگاه اجتماعی اقتصادی ۷/۴٪ است. و بالاخره متغیر نوع جرم در کنار عوامل پیش گفته روی هم ۴۳/۴٪ از تغییرات متغیر وابسته بازگشت را پیش بینی کرده است و تاثیر مجزای نوع جرم ۵/۹٪ است. بنابراین شدت تاثیر عوامل گوناگون به ترتیب عبارتند از: برچسب، انتخاب عقلانی، پایگاه اجتماعی، نوع جرم، ساختاری، کنترل اجتماعی.

جدول ۳ - میزان تاثیر مجزا و ترکیبی عوامل موثر بر بازگشت به زندان

مدل	ضریب تاثیر مجزای عامل افزوده	ضریب تاثیر ترکیبی*	ضریب تاثیر عوامل موثر بر تعداد سابقه بازگشت به زندان
۱	۰/۱۵	۰/۱۵	برچسب
۲	۰/۰۲	۰/۱۷	برچسب و ساختاری (ذهنی)
۳	۰/۱۲	۰/۲۹	برچسب و ساختاری (ذهنی) و انتخاب عقلانی
۴	۰/۰۱	۰/۳۰	برچسب و ساختاری (ذهنی) و انتخاب عقلانی و کنترل اجتماعی
۵	۰/۰۷	۰/۳۸	برچسب و ساختاری (ذهنی) و انتخاب عقلانی و کنترل اجتماعی و ساختاری عینی

مدل	ضریب تاثیر مجزای عامل افزوده	ضریب تاثیر ترکیبی*	ضریب تاثیر عوامل موثر بر تعداد سابقه بازگشت به زندان
۶	۰/۰۶	۰/۴۴	(پایگاه اجتماعی) برچسب و ساختاری (ذهنی) و انتخاب عقلانی و کنترل اجتماعی و ساختاری عینی (پایگاه اجتماعی و نوع جرم)

*Pseudo R-Square Nagelkerke

مدل ۶ که مدل نهایی است، پس از حذف متغیرهای غیر معنادار از مدل براساس بالاترین مقدار معنی داری برای تحلیل نهایی در جدول ۲ بیان گردیده است.

نتیجه گیری

پرسش های اساسی تحقیق چنین است: نظریه برچسب در کنار نظریه های ساختاری (عینی و ذهنی)، انتخاب عقلانی و کنترل اجتماعی چقدر می تواند به بازگشت مجدد مجرمان به زندان را تبیین کند؟ و این نظریات در کنار هم چقدر می توانند بازگشت را پیش بینی کنند؟

ارزیابی پایگاه اجتماعی-اقتصادی

نتایج تحقیق نشان داد ویژگی های غالب زندانیان به گونه ای است که شرایط ساختاری (عینی و زمینه ای) را برای ارتکاب جرم مساعد می سازد. این شرایط عبارتند از: جنسیت مرد، سواد متوسطه و کمتر، تولد در شهر، سکونت در شهر، مجرد یا متأهل بدون زندگی با همسر، عدم مالکیت مسکن، عمدتاً شاغل، شغل آزاد، افراد غیر شاغل عمده بیکار و در جستجوی کار و نیز خانه دار، سن جوان، تعداد فرزند نسبتاً کم، سکونت طولانی در مشهد، سابقه کار با بیمه متوسط، نداشتن خانه، زمین، ماشین، مغازه. نتایج فوق به لحاظ وضع سواد، مسکن، ماشین، خانه و مستغلات حاکی از تعلق غالب زندانیان به طبقه متوسط یا پایین است. به لحاظ نسبت مجرد زیاد و فرزند کمتر وابستگی خانوادگی ضعیف است. مدت سکونت در مشهد به عنوان یک کلان شهر پر دغدغه و گران قابل ملاحظه است که می تواند باعث فشار زندگی باشد. ضمناً وضع مسکن به دلیل عدم تمایل زندانیان به افشای آدرس خود باید با احتیاط تلقی شود. لذا می توان نتیجه گرفت که ساختار عینی و زمینه ای نقش مهمی در بازگشت به زندان دارد، درحالی که ساختار ذهنی، یعنی

درجه رضایت اجتماعی و اقتصادی، تاثیر قابل ملاحظه نداشته است. دلیل عمده ممکن است در تشابه وضعیت مجرمان در زندان باشد که نتایج نیز موید این مطلب است.

ارزیابی جرم وزندان

نوع جرم غالب مواد مخدر و نیز سرقت است که با وضع نامطلوب اجتماعی و اقتصادی بالا قابل توجیه است. مدت زندانی بودن و نیز مدت محکومیت کمتر از حد متوسط است. لذا سه چهارم زندانیان کمتر از سه سال در زندان به سر می‌برند و محکومیت سه چهارم زندانیان کمتر از هشت سال است. این وضعیت حاکی از غلبه زندانیانی است که فشار زندانی بودن طولانی بر آن‌ها چندان زیاد به نظر نمی‌رسد و از طرفی جرایم غیر مالی و اخلاقی که شاخص رواج ناهنجاری اجتماعی می‌تواند باشد در زندان چندان غالب نیست. دلایل آن ممکن است وضع قوانین موجود و شیوه‌های برخورد با ناهنجاری‌ها در جامعه باشد. از طرفی جرم نبودن آن‌ها به طور رسمی و نیز نامناسب بودن زندان برای برخورد با این گونه جرم‌ها این نسبت را توجیه می‌کند.

ارزیابی عوامل موثر بر بازگشت به زندان

نتایج تحلیل رگرسیون چند گانه نشان داد که مهم ترین عامل در میان عوامل موثر بر تکرار جرم نظریه برچسب است و نیز نشان داده که برچسب در کنار سایر عوامل باعث افزایش قدرت پیش بینی شده، و تاثیر سایر عوامل در کنار برچسب به ترتیب عبارتند از: نظریه انتخاب عقلانی، ساختاری عینی (پایگاه اجتماعی اقتصادی، نوع جرم)، ساختاری (ذهنی) و کنترل اجتماعی. تاثیر ابعاد مربوط به دیدگاه‌های مختلف بر تکرار جرم به ترتیب به شرح زیر است: انگیزه لذت جسمی (انتخاب عقلانی) تاثیر مثبت، سن (ساختاری عینی) تاثیر مثبت، جرم علیه اشخاص (ساختاری عینی) تاثیر منفی، برچسب رسمی تاثیر مثبت، برچسب ظاهر خلافکارانه تاثیر مثبت، جرم مواد مخدر (ساختاری عینی) تاثیر منفی، باور به هنجارهای اخلاقی (کنترل اجتماعی) تاثیر منفی، جنیست-مرد (ساختاری عینی) تاثیر مثبت بر متغیر وابسته یعنی بازگشت به زندان دارد. ضمناً ابعاد ساختاری ذهنی مانند رضایت اجتماعی و اقتصادی و احساس تبعیض، در کنار ابعاد سایر عوامل تاثیر قابل توجه نداشتند، اگر چه در کل مدل تاثیر اندکی نشان دادند. این

امر ممکن است نشانه تشابه وضعیت ساختاری مجرمان در زندان باشد. تاثیر ابعاد کنترل اجتماعی نیز اندک بود که آن را نیز نشانه تشابه وضعیت مجرمان می توان دانست.

بحث

تاثیر مثبت سن در بازگشت به زندان با تحقیقات پیشین سازگاری دارد (جنדרو، ۱۹۹۶؛ نقدی، ۱۳۷۴؛ نیکزاد، ۱۳۷۴؛ شیر، ۱۳۷۶؛ مک فارلین^۱، ویلسون^۲، ۲۰۰۰). تاثیر مثبت جنیست-مرد در بازگشت به زندان با تحقیقات پیشین سازگاری دارد (شیری، ۱۳۷۶؛ سیمون، ۲۰۰۸). این نتایج با تحقیقات دیگری که اهمیت پایگاه اجتماعی در تکرار جرم را نشان داده اند، سازگاری دارد (عبدی، ۱۳۸۳؛ سیمون، ۲۰۰۸؛ استلان، ۲۰۰۴). تاثیر منفی نوع جرم علیه اشخاص و مواد مخدر در بازگشت به زندان در تحقیقات پیشین دیده نشد. این نتیجه را می توان چنین توجیه کرد که جرم هایی مانند قتل عمد یا غیر عمد معمولاً به قصاص یا پرداخت دیه و جرم مواد مخدر به زندان می انجامد لذا تکرار نمی شوند. لذا این نتیجه اهمیت سایر جرم ها، مانند سرقت، را در بازگشت نشان می دهد. تاثیر مثبت برچسب در بازگشت به زندان با تحقیقات پیشین و نظریات جامعه شناسی سازگاری دارد (وارد^۳، ۲۰۰۸؛ لمرت^۴، ۱۹۶۵؛ نقدی، ۱۳۷۴؛ نبوی، ۱۳۷۴؛ نیکزاد، ۱۳۷۴). تاثیر مثبت انگیزه لذت جسمی در بازگشت به زندان با تحقیقات پیشین و نظریات جامعه شناسی سازگاری دارد (نبوی، ۱۳۷۴؛ صدفی؛ فریدمن^۵، ۱۳۷۲). تاثیر منفی باورهای اخلاقی در بازگشت به زندان با تحقیقات پیشین و نظریات جامعه شناسی سازگاری دارد (شریفی، ۱۳۷۴؛ نبوی، ۱۳۷۴؛ جمشیدی، ۱۳۷۸؛ محمد نبی، ۱۳۷۵؛ شیر، ۱۳۷۶؛ زارعی کیانی، ۱۳۷۷؛ صدفی، ۱۳۷۲؛ سیمون، ۲۰۰۸؛ استلان، ۲۰۰۴؛ کوزر و روزنبرگ، ۱۳۷۸؛ نای^۶، ۱۹۵۸).

باتوجه به نظریه برچسب، می توان نتیجه گرفت که جامعه، از طریق برچسب زدن به مجرمان با سابقه، به بازگشت به زندان کمک کرده است. به طوری که برچسب رسمی توسط مقامات رسمی، مانند پلیس و قاضی، و نیز برچسب اجتماعی، مانند طرد از خانواده و دوستان، و نیز برچسب وضع ظاهر از سوی مردم و

¹- McFarlane

²- Wilson

³- Elizabeth Anne Ward

⁴- Lemert

⁵- Friedman

⁶- Nye

پلیس، و برچسب شغلی، از سوی کارفرمایان، منجر به واکنشی در فرد مجرم شده که چاره ای جز پذیرش تصویر مجرمانه و روی آوردن به همگان نداشته و در نتیجه، بازگشت به زندان را در پی داشته است.

با توجه به نظریه کنترل اجتماعی، می توان نتیجه گرفت مجرمان با سابقه، کمتر با ارزش های جامعه همنا می باشند و در این زمینه تفاوتی بین سابقه داران بیشتر و کمتر دیده نمی شود. همچنین می توان گفت که برچسب خوردگان کسانی اند که به دلیل طرد از جامعه کمتر با باورها و ارزش ها همنا شده اند. لذا این عامل در کنار برچسب توانسته بازگشت را بهتر پیش بینی کند.

با توجه به نظریه انتخاب عقلانی، می توان نتیجه گرفت که بازگشت به زندان بیشتر توسط مجرمانی صورت می گیرد که انگیزه جلب منفعت بیشتر و احتمال مجازات کمتر در نتیجه ارتکاب جرم دارند. انگیزه کسب لذت جسمی با شرایط ساختاری مجرمان مرتبط است و حاکی از محرومیت مجرمان از مزایای جامعه و جستجوی راه های نامشروع برای دست یابی به خواسته ها می باشد. احتمال مجازات تأثیری بر عدم تکرار جرم و بازگشت نشان نداده است. این امر نیز با نظریه ساختاری مرتبط است و باعث تقویت نظریه ها شده است.

با توجه به نظریه ساختاری- کارکردی، می توان نتیجه گرفت که متغیرهای ساختاری زمینه ای و پایگاهی مانند سن، جنس و نوع جرم، تأثیر بیشتری بر بازگشت داشته اند زیرا این عوامل شرایط موقعیتی یا فرصت را برای مجرم فراهم ساخته اند، درحالی که عوامل ساختاری ذهنی که نشانه عدم رضایت از جامعه است، در اغلب مجرمان یکسان بوده و لذا تأثیری در بازگشت نداشته اند.

پیشنهادات

با توجه به یافته ها و نتایج تحقیقات پیشین و رویکردهای نظری می توان برای کاهش بازگشت مجرمان به زندان پس از آزادی موارد زیر را پیشنهاد نمود:

دیدگاه برچسب

۱. آموزش به خانواده‌های زندانیان پس از آزاد شدن زندانی، و آگاه سازی خانواده ها و اطرافیان درباره چگونگی تعامل و حفظ ارتباط اجتماعی و عاطفی با زندانی و تغییر نگرش‌های نامناسب آنان به وی. عدم طرد و پذیرش وی در جمع خود و فامیل.
۲. تغییر نگرش مقامات رسمی نسبت به افراد سابقه دار و تاکید بیشتر بر اصل برائت و فرض بی گناهی و رعایت برابری در اثبات جرم بین افراد با سابقه و بی سابقه و نداشتن پیشداوری ذهنی و نگرش منفی به زندان رفته ها.
۳. عدم اولویت استناد به سابقه دار بودن به جای سایر دلایل و شواهد معتبر در تعقیب سابقه-داران.
۴. معرفی آزادشدگان از زندان به مراجع کار و اشتغال و حمایت اجتماعی از آنان در مقابل کارفرمایان براساس قول شرف آنان.
۵. مشاوره اجتماعی و روانی با آزادشدگان و ایجاد خود پنداره مثبت در آنان برای بازسازی تصور خود.

دیدگاه ساختاری عینی و ذهنی

۱. حمایت اجتماعی و اقتصادی از آزاد شدگان زندان و برنامه ریزی برای پیگیری جذب آنان در جامعه و تامین وسایل مشروع زندگی برای زندگی سالم.
۲. ایجاد و گسترش مراکز بازپروری برای آماده کردن زندان رفتگان برای ورود به اجتماع و آموزش راه‌های زندگی سالم و تقویت روحی آنان.
۳. افزایش سواد آموزی و آموزش مهارت‌های لازم حرفه و فن به افراد مانده از تحصیل.
۴. تصویب و اجرای برنامه‌های اقتصادی و اجتماعی برای کاهش نابرابری در جامعه.
۵. توجه بیشتر در برنامه ریزی برای جلوگیری از تکرار جرم، به جرم‌های دیگری غیر از جرم‌های مهمی مانند مواد مخدر و جرم علیه اشخاص (که تاثیر منفی بر تکرار جرم دارد) و

بررسی انواع مجرمان سابقه داری که تکرار جرم بیشتر دارند مانند سرقت و سایر جرم‌ها (که با تکرار جرم رابطه مستقیم دارد).

دیدگاه کنترل اجتماعی

۱. تقویت باورها و ارزش‌های اخلاقی و دینی در افراد از سنین پایین.
۲. تقویت نظام خانواده و کاهش از هم گسیختگی در خانواده‌ها و افزایش نظارت بر رفتار اعضای خانواده.
۳. ایجاد نگرش‌های مثبت نسبت به جامعه در بین آزادشدگان از طریق مشاوره و آموزش اجتماعی.
۴. افزایش نظارت اجتماعی خانواده و اطرافیان بر اعضای خود و کنترل روابط اجتماعی آنان با اغیار.

دیدگاه انتخاب عقلانی

- ۱- تامین نیازهای اولیه زندگی و وسایل گذران اوقات فراغت و تفریحات سالم به ویژه برای جوانان.
- ۲- افزایش مجازات برای برخی مجرمان بر اساس تکرار جرم توسط آنان در کنار پاداش برای عدم تکرار.

منابع

- احمدی، حبیب (۱۳۸۴): جامعه‌شناسی انحرافات، تهران، نشر سمت، چاپ چهارم.
- اختری فسندوز، عبدا... (۱۳۷۵): بررسی عوامل اجتماعی موثر بر خودکشی در شهرستان نقده بین سال‌های ۷۰ تا ۷۴، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی - دانشکده علوم اجتماعی.
- ازاد ارمکی، تقی (۱۳۸۶): نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران، انتشارات سروش، چاپ چهارم.
- استونز، راب (۱۳۸۵): متفکران بزرگ جامعه‌شناسی، ترجمه مهرداد میر دامادی، تهران، نشر مرکز، چاپ چهارم.
- اهنی، غلامحسین (۱۳۷۳): بررسی عوامل موثر بر باورهای فرهنگی در بازارهای سنتی و مدرن، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی - دانشکده علوم اجتماعی.

- توسلی، غلامعباس (۱۳۸۶): نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران، انتشارات سمت، چاپ سیزدهم.
- جابری، موسی (۱۳۷۵): آموزش امید به تحرک اجتماعی (پژوهشی در دبیرستان‌های پسرانه شهر تهران پیرامون نابرابری آموزشی)، پایان نامه کارشناسی ارشد پژوهشگری اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی.
- جمشیدی، ستاره (۱۳۷۸): بررسی عوامل اجتماعی موثر بر انحراف زنان و دختران آسیب دیده و در معرض آسیب مراکز بازپروری بهزیستی (استان تهران)، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه کرمان.
- خوش فر، غلامرضا (۱۳۷۴): مقایسه تحلیلی ارزش‌های خانواده، مدرسه و گروه همسالان از دیدگاه دانش آموزان پسر دبیرستان‌های شهر تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه تهران - دانشکده علوم اجتماعی.
- دانشگاه علامه طباطبایی - دانشکده علوم اجتماعی.
- رایبگتن، ارل و مارتین واینبرگ (۱۳۸۶): رویکردهای نظری هفت گانه در بررسی مسائل اجتماعی، ترجمه دکتر رحمت... صدیق سروسستانی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم.
- زارعی کیانی، علی (۱۳۷۷): علل بزهکاری نوجوانان و توصیف و تبیین آن در سطح استان گیلان، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه گیلان.
- سلیمانی درجه، براتعلی (۱۳۷۳): بررسی رضامندی از زندگی بعد از مهاجرت در میان گروهی از مهاجرین ساکن خمینی شهر، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- شریفی قادری، محمد تقی (۱۳۷۴): شناخت وضعیت و مشخصات مجرمین محبوس در زندان‌های شهر تهران و تبیین عوامل موثر بر ارتکاب جرم آنان، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه تهران - دانشکده علوم اجتماعی.
- شیری، احمد علی (۱۳۷۶): بررسی اثرات عوامل جامعه‌پذیری بر رفتار بزهکاری جوانان در شهر شیراز، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه شیراز.
- صدفی، ذبیح... (۱۳۷۲): بررسی عوامل موثر در انحرافات اجتماعی (با تکیه بر عوامل خانوادگی، فرهنگی و اجتماعی موثر بر بزهکاری نوجوانان)، پایان نامه کارشناسی ارشد پژوهشگری، دانشگاه شهید بهشتی.
- صدیق سروسستانی، رحمت... (۱۳۸۶): آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی)، تهران، انتشارات سمت، چاپ اول.

- صفدری، سلمان (۱۳۷۴): رضایت اجتماعی و عوامل موثر بر آن، پایان نامه کارشناسی ارشد پژوهشگری اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی.
- عبدی، عباس (۱۳۸۳): مجموعه مقالات آسیب شناسی اجتماعی ایران، انجمن جامعه شناسی ایران، تهران، نشر آگه، صص ۳۷۹-۳۹۹.
- کوزر، لوئیس و برنارد روزنبرگ (۱۳۷۸): نظریه‌های بنیادی جامعه شناسی، ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران، نشر نی، چاپ اول.
- محمد نبی، مریم (۱۳۷۵): بررسی عوامل اجتماعی موثر بر انحرافات زنان، پایان نامه کارشناسی ارشد پژوهشگری اجتماعی، دانشگاه بهشتی.
- نبوی، سید عبدالحسین (۱۳۷۴): بررسی عوامل اقتصادی و اجتماعی موثر در شیوع جرایم در جامعه در شهری اهواز، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی، دانشگاه تهران - دانشکده علوم اجتماعی.
- نقدی، علی اصغر (۱۳۷۴): بررسی عوامل خانوادگی موثر بر بزهکاری نوجوانان، پایان نامه کارشناسی ارشد نوروزی، فیض ا... (۱۳۷۴): فرد گرایی (در بین جوانان در حال تحصیل ایرانی)، پایان نامه کارشناسی ارشد پژوهشگری اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی.
- نیکزاد، احمد (۱۳۷۴): شناخت و مقایسه جرایم بومیان و مهاجران، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- وایت، راب (۱۳۸۳): جرم و جرم شناسی، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، چاپ اول.
- Anne Ward, Elizabeth (2008): Effects of Length of Time in Treatment and Criminal Classification Level on Recidivism Following Residential Treatment Programs for Drug Offenders, Thesis submitted to the faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University in Master of Science In Sociology, USA.
- Becker, Howard S. (1973): Outsider: Studies in the Sociology of Deviance, New York: Free Press
- Block, Carolyn Rebecca (1979): Guide to Illinois Parol and Release Data, Chicago, Illinois Criminal Justice Information Authority, p.16
- Blumstein, Alfred and Allen J. Beck. 2005: "Reentry as a Transient State Between Liberty and Recommitment." Pp.50-79 in Prisoner Reentry and Crime in America, edited by Jeremy Travis and Christy Visher. Cambridge, MA: Cambridge University Press.

- Breese, Jeffrey R., Khaz Ra'el, and G. Kathleen Grant. 2000: "No Place Like Home: A Qualitative Investigation of Social Support and Its Effects on Recidivism." *Sociological Practice: A Journal of Clinical and Applied Research*. 2:1-21.
- Clinard, Marshall B. and Robert F. Meier (1995) : *sociology of Deviant Behavior* , 9 th ed. Philadelphia : Harcourt Brace College Publishers.
- Coleman , James. S. , *The Realization of Effective Norms* , The Foundation of Social Theory , 1990.
- Criminological Theory: Past to Present*, edited by Francis T. Cullen and Robert Agnew. Los Angeles: Roxbury.
- Dejong, Christina. 1997: "Survival Analysis and Specific Deterrence: Integrating Theoretical and Empirical Models of Recidivism." *Criminology*, 35:561-575.
- Farrall, Stephen and Adam Calverley. 2006: *Understanding Desistance from Crime: Theoretical directions in resettlement and rehabilitation*. New York: Open University Press.
- Friedman , Debra and Michael Hechter , *The Contribution of Rational choice Theory to Macrosociological Research* , *Sociological Theory* , n. 6 : 1988.
- Gendreau, Paul, Tracy Little, and Claire Goggin. 1996: "A Meta-Analysis of the Predictors of Adult Offender Recidivism: What Works!" *Criminology*, 34:575-607.
- Gottfredson, Michael and Travis Hirschi. 1983: "Age and the Explanation of Crime." *The American Journal of Sociology*. Vol 89, No. 3:552-584.
- Hirschi , Travis (1969): *Causes of Delinquency* , Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Hirschi, Travis. [1969] 2003: "A Control Theory of Delinquency." Pp. 118 – 134 in Lemert, Edwin. [1951] 2006: "Primary and Secondary Deviance." Pp. 273 – 276 in McMurray, Harvey L. 1993: "High Risk Parolees in Transition from Institution to Community Life." *Journal of Offender Rehabilitation*. 19:145-161.
- Merton , Robert K. (1968) : *Social Theory and Social Structure*. Enlarged Edition. New York: Free Press
- Needels, Karen E, 1996: "Go Directly to Jail and Do Not Collect? A Long-Term Study of Recidivism, Employment, and Earnings Patterns Among Prison Releasees." *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 33:471-496.
- Nye , E. Ivan (1958) : *Family Relationship and Delinquem Behavior* : New York: Wiley
- Reekless, Walter (1973): *The Crime Problem*. 4 th ed. New York : Appleton

- Richie, Beth E. 2001: "Challenges Incarcerated Women Face as They Return to Their Communities: Finding From Life History Interviews." *Crime & Delinquency*, 47:368-389.
- Schwane, Shawn L. 1998: "Patterns of Violent Specialization: Predictors of Recidivism for a Cohort of Parolees." *American Journal of Criminal Justice*, 23:1-17.
- Seiter, Richard and Kadela, R. 2003: "Prisoner Reentry: What Works, What Does Not, and What Is Promising." *Crime & Delinquency*. Vol. 49 No. 3:360-388.
- Simon, Terri Leigh (2008): Effectiveness of the Probation and Parole Service Delivery Model (PPSDM), in Reducing Rescivism, University of Saskatchewan Saskatoon, USA.
- Stalans, L. J., Yarnold, P. R., Seng, M., Olson, D. & Repp, M. (2004): Identifying Three Types of Violent Offenders and Predicting Their Recidivism and Performance While On Probation: A Classification Tree Analysis. *Law & Human Behavior*, 26(4), 253-271.
- Theories of Crime: A Reader, edited by Claire Renzetti, Daniel Curran, and Patrick Carr. New York: Allyn and Bacon.
- Thio, Alex (2001): *Deviant Behavior*, 6th ed. Boston: Allyn and Bacon.
- Uggen, Christopher. 1999: "Ex-Offenders and the Conformist Alternative: A Job Quality Model of Work and Culture." *Social Problems*, 46:127-151.
- Wilson, P., McFarlane, J., Malecha, J. & Watson, A. (2000): Severity of violence against women by intimate partners and associated use of alcohol and/or illicit drugs. *Journal of Interpersonal Violence*, 15, 996-1008

پیوست ۱- شاخص ها، ابعاد و معرف ها (دیدگاه برچسب)

برچسب وضع ظاهر (آلفا = ۰/۸۶۴، بازه: صفر تا ده)

هر اتفاقی می می افتاد از چشم من می دیدند؛ به من به چشم یک خلافکار نگاه می کردند؛ وضع من غلط انداز بود و درباره من اشتباه می کردند؛ مرا با القاب زشت خطاب می کردند؛ به من طعنه می زدند

برچسب شغلی (میانگین همبستگی بین گویه ها = ۰/۴۸۹، بازه: صفر تا چهار)

مرا از کار برکنار کردند؛ برای کار مراجعه کردم ولی به من کار ندادند

برچسب طرد اجتماعی (آلفا = ۰/۸۴۱، بازه: صفر تا چهارده)

به من احترام نمی گذاشتند؛ با من معاشرت نمی کردند؛ با من دعوا و کتک کاری می کردند؛ مرا دوست نداشتند و به من محبت نشان نمی دادند؛ با من قطع رابطه کردند؛ به من اعتماد نداشتند؛ بعد از آزاد شدن از زندان مرا طرد کردند

برچسب رسمی (آلفا = ۰/۸۲۴، بازه: صفر تا هشت)

چون سابقه دار بودم اول به سراغ من آمدند و به مظنون آمدند؛ انگشت نما شدم و به هر کس مراجعه می کردم به من بدبین بودند؛ چون با کسانی رفت و آمد داشتم که سابقه دار بودند به من هم بدبین و مشکوک می شدند؛ اگر چه من خلافی نکرده بودم چون در محله و جاهایی حضور می یافتم که زیاد خوشنام نبود به من مشکوک می شدند

پیوست ۲- شاخص ها، ابعاد و معرف ها (دیدگاه ساختی کارکردی)

دیدگاه ساختاری کارکردی*

سازه رضایت اجتماعی (ذهنی) (آلفا = ۰/۶۹۹ ، بازه: صفر تا بیست و چهار)

رضایت از درآمد؛ رضایت از شغل؛ رضایت از همسر؛ رضایت از زندگی؛ رضایت از جامعه؛ رضایت از ادارات؛ رضایت از پلیس؛ رضایت از دستگاه قضایی

احساس تبعیض (ذهنی) (آلفا = — ، بازه: یک تا پنج)

حق من در زندگی ضایع شده است.

سازه ناتوانی در دستیابی به اهداف زندگی (ذهنی) (آلفا = ۰/۷۰۳ ، بازه: سه تا پانزده)

در شرایط فعلی جامعه، انسان نمی تواند از راه درست نیازهای زندگی خود را برآورده کند؛ در زندگی شرایطی پیش می آید که آدم برای رسیدن به خواسته هایش هیچ راهی نمی بیند و مجبور می شود که خلاف کند؛ این قدر تورم و گرانی زیاد است که خیلی ها مجبورند برای گذران زندگیشان دست به کارهای خلاف بزنند

سازه تقدیر گرایی (ذهنی) (میانگین همبستگی بین گویه ای = ۰/۸۵۱ ، بازه: دو تا ده)

میزان رزق و روزی هر کس از قبل تعیین شده و بنابر این میزان تلاش فرد نمی تواند آن را معین کند؛ انسان با کار و تلاش نمی تواند سرنوشت خود را تغییر دهد

سازه رضایت شغلی (ذهنی) (آلفا = ۰/۷۹۱ ، بازه: صفر تا ده)

درآمد، ماهیت کار؛ حیثیت و آبرومندی شغل؛ استقلال شغلی؛ داشتن تسلط بر دیگران در محل کار

پیوست ۳- شاخص ها، ابعاد و معرف ها (دیدگاه انتخاب عقلانی)

انگیزه جرم ۱- احترام (آلفا = ۰/۵۲۹ ، بازه: صفر تا شش)

انگیزه جلب توجه دوستان؛ انگیزه کسب شهرت و اعتبار؛ انگیزه نشان دادن زور و قدرت به دیگران

انگیزه جرم ۲- پاسخ به عادت جسمی (آلفا = ۰/۳۴۲ ، بازه: صفر تا شش)

انگیزه دست یابی به پول؛ انگیزه پاسخ دادن به عادت؛ انگیزه احساس لذت و خوش گذرانی

انگیزه جرم ۳- هیجان (آلفا = ۰/۶۵۴ ، بازه: صفر تا شش)

انگیزه جبران تحقیر از جانب دیگران؛ انگیزه عصبانیت؛ انگیزه انتقام گرفتن از دشمنان

سازه ریسک خطر (آلفا = ۰/۸۱۶ ، بازه: صفر تا ده)

پیامد از بین رفتن آبرو؛ پیامد طرد شدن از طرف دیگران؛ پیامد از دست دادن شغل؛ پیامد عقب ماندن از تحصیل؛ پیامد تنها شدن و دوری از خانواده و دوستان

سازه سختی مجازات (آلفا = ۰/۷۸۱ ، بازه: صفر تا چهار)

پیامد مجازات سخت؛ پیامد جریمه نقدی زیاد

پیوست ۴- شاخص ها، ابعاد و معرف ها

سازه دلستگی یا تعلق خاطر (آلفا = ۰/۷۵۵، بازه: صفر تا چهارده)

رابطه صمیمی با اعضای خانواده؛ وقت‌های آزاد خود را بیشتر با خانواده می‌گذرانم؛ در امور خانه و زندگی نقش و مشارکت فعال داشتم
اگر دیر به خانه می‌آمدم سراغ من را می‌گرفتند؛ کمک دوستان و آشنایان در هنگام مشکلات؛ کمک دوستان و آشنایان برای کمک مالی
چقدر دیگران برای شما اهمیت و آبرو قایل بودند

سازه تعهد نسبت به اهداف جامعه و ارزش ها (آلفا = ۰/۷۰۹، بازه: هفت تا ۳۵)

باید به خواست و نظر جمعی احترام گذارد و آن را مقدم بر خواست خود گرفت؛ والدین برای من کار مهمی انجام نداده اند تا من
بخواهم برای فرزندان و خانواده ام کاری انجام دهم؛ در مسجدی برای کمک به ایتم پول جمع می‌کنند شما تا چه حد حاضر به مشارکت
هستید؟؛ انجام واجبات مذهبی از دید دوستان؛ انجام واجبات مذهبی از دید خودش؛ درست‌کار بودن از دید دوستان؛ درست‌کار بودن از دید
خودش

سازه اعتقاد به ارزش ها و هنجارهای اخلاقی جامعه (آلفا = ۰/۶۴۰، بازه: شش تا ۳۶)

بعضی عقیده دارند که امروزه پول مهم است و پول همه چیز است؛ نظم و قانون برای جامعه ضروری و مهم است و علم-تأمین آن در
نهایت به زیان همه مردم تمام خواهد شد؛ در زندگی صداقت و درستکاری بهترین روش است و لو به ضرر فرد باشد؛ ارزشمند بودن
محبت اعضای خانواده؛ ارزشمند بودن آبرو و حیثیت در نزد مردم، ارزشمند بودن تحصیل

میزان پایبندی به نماز (آلفا = —، بازه: ۱ تا ۳)

*نمرات گویه ها همسو شده اند. نمره بیشتر نشانه اهمیت بیشتر سازه است.

پیوست ۵- شاخص ها، ابعاد و معرف ها (دیدگاه انتخاب عقلانی)

متغیرهای ساختاری عینی و زمینه ای (پایگاه اجتماعی)

جنسیت - سن - تاهل - زندگی با همسر - تعداد فرزند - سواد - محل تولد (مشهد - شهرستان) - محل سکونت (مشهد - شهرستان) - مدت سکونت
در مشهد - نوع مسکن - اشتغال - نوع شغل - سابقه کار - وضع بیمه - نوع جرم